

ODNOS NACIONALIZMA, KOMUNITARIZMA I LIBERALIZMA

Ervin SEJDINOVIĆ

Behram-begova medresa u Tuzli
ervin.sejdinovic@bbm.edu.ba

SAŽETAK: U ovom radu komparirat će se tri najveće ideologije: nacionalizam (konzervativizam), komunitarizam i liberalizam. Prvenstveno ćemo analizirati sve tri navedene ideologije kako bismo ih mogli porediti. Cilj istraživanja jeste objasniti i utvrditi obrasce odnosa navedenih ideologija. Opravdanost ovog istraživanja jeste u činjenici da ideologije općenito determiniraju političke procese. Upravo su ove tri najveće ideologije bile uzrok najvećih sukoba u ljudskoj povijesti. Blokvske podjele svijeta fomiraju se prema ideološkim opredjeljenjima. Bitno je istaknuti da su moderne ideologije nastale nakon teocentrizma srednjeg vijeka i da su pokušaj zamjene Apsoluta kao centralne kategorije. Moderna društvena i politička povijest obilježena je valovitim kretanjem i međudjelovanjem ideologija konzervativizma, komunitarizma i liberalizma. I same ove ideologije su složene odnosno imaju različite pojavne oblike. Njihova povezanost jeste u istom izvoru a to je prosvjetiteljstvo. Krajem 19. stoljeća, kao napredna ideja bila je ideja nacionalizma. Nacionalisti su smatrani društveno-političkom avangardom. Tridesetak godina kasnije, napredna ideja postaje socijalizam te se socijalisti označavaju kao napredni. Danas kao napredna ideja je ideja globalizacije a nacionalizam je nešto što je *passé*. Tri najveće ideologije: komunitarizam, konzervativizam i liberalizam zapravo produkujude jedne druge. Ovo istraživanje je intradisciplinarnog, sociološkog karaktera u kojem će biti zastupljeno niz metoda karakterističnih za društvena istraživanja, ali primarno analitičke metode: analize, apstrahovanja, specijalizacije i sintetičkih metoda: sinteze, specijalizacije i generalizacije. Društveni značaj istraživanja je u činjenici da ideologije oblikuju društvene procese u posljednjih skoro pet stoljeća. Dakle, bolje shvatajući ideologije, bolje ćemo razumjeti i same društvene procese.

Ključni pojmovi: nacionalna država, nacionalizam, ideologija, liberalizam, komunitarizam

Uvod

Nacionalna država i nacionalizam su fenomeni i pojmovi koji su oblikovali najznačajnije političke procese u posljednja tri stoljeća. Poseban izazov u nastojanjima definiranja i shvatanja navedenih pojmova jeste činjenica da su isti složeni pojmovi i kompleksni fenomeni. Osnovno problemsko pitanje ovog rada jeste: u kakvom su odnosu tri najveće ideologije: konzervativizam (nacionalizam),

liberalizam i komunitarizam (socijalizam, komunizam)?

Ispravno shvatanje nacionalne države jeste uslov ispravnih shvatanja najvažnijih političkih procesa u posljednja skoro tri stoljeća. Međutim, ideja nacionalne države svoj ideološki korijen nalazi u prosvjetiteljstvu. I druge dvije "velike" ideologije, komunitarizam i liberalizam, također pripadaju prosvjetiteljskom stablu ideologija. Da bismo mogli

porediti te tri najveće ideologije, iznijet ćemo prvo njihove teoretske postavke. Ono što je također važno jeste da su zapravo sve tri ideologije, u suštini, pokušaj zamjene teocentrične slike svijeta koja je vladala u srednjem vijeku sve do pojave renesanse a potom i prosvjetiteljstva.

U radu ćemo objasniti pojam i fenomen nacionalne države s različitim teorijskim postavkama o istoj. Potom prelazimo na objašnjavanje

odnosa između ideologija konzervativizma, komunitarizma i liberalizma. Treba odmah istaknuti da su različiti teorijski pristupi pojmu nacija i da se isti međusobno isključuju. Složenost objašnjavanja nacije jeste u činjenici da se nacionalna država mijenjala kroz povijest odnosno taj pojam je primao različite oznake. Posebno ćemo naglasiti shvatanje nacionalne države u savremenom društvu koje je najbitnije iz razloga što nastojimo objasniti društvenu stvarnost koju živimo.

Koristit ćemo različite primjere, tačnije društvene pojave koje će poslužiti kao argument našim tezama o "trajnosti" nacionalizma naspram druge dvije velike ideologije. Bitno je istaknuti da se u ovom radu ne favorizira niti jedna od pomenuatih ideologija već se nastoji upravo izbjeći subjektivnost te kroz objektivne naučne metode opisati i objasniti šta je zapravo nacionalizam i u kakvom je odnosu naspram komunizma i liberalizma.

1.1. Nacionalna država

Definirati i shvatiti pojam "nacija" jeste izazov s kojim se sociolozi suočavaju najmanje posljednja dva stoljeća. Takva vrsta složenosti proističe iz činjenica da nacionalne države nastaju na različite načine te da određeni društveni procesi, posebno oni globalnih dimenzija, ostavljaju na njih različite posljedice. Činjenica je također da proces formiranja nacionalnih država po svijetu još nije doveden do kraja, odnosno nije kompletiran. U prilog ovoj tezi ide argument da i danas postoje narodi koji nemaju svoju nacionalnu državu¹. U pokušajima definiranja pojma "nacija" mogu se napraviti određene klasifikacije poput primordijalističkih i modernističkih definicija. Primordijalisti gledaju na naciju kao na nešto prirodno, urođeno i svojstveno ljudima dok modernisti smatraju da

je nacija moderni koncept odnosno proizvod kapitalizma. "Marx i, osobito, Engels određivali su moderne nacije, u njemačkoj romantičkoj tradiciji, kao zajednice jezika i prirodnih sklonosti, dakle kao, makar oblikom, u nekom smislu prirodne." (Smith, 2003: 48) Kao što je jezik prirodan na određeni način urođen ljudima, tako je i društvena zajednica, čija je on osnov, na neki način prirodna. Kada se kaže prirodna misli se na potrebu njenog organiziranja a u fenomenološkom smislu nacionalna država je društvena pojava. Ta "prirodnost" postojanja nacionalnog (što god to značilo), izvire iz ljudske potrebe za pripadanjem ali i potrebe za sigurnosti.

Te potrebe nije mogla potisnuti ni modernizacija sa svim svojim pojavnim oblicima. "Nacionalna država i nacionalizam, ideološki pokret, osebujan izdanak modernog razdoblja i osobito razvoja industrijskog kapitalizma." (Smith, 2003: 48) Prema ovakvim shvatanjima, modernizacija je stvorila uslove za nastanak nacionalnih država. Tu se prije svega misli na birokratizaciju i institucionalizaciju. "Ni u kojem smislu nacija nije neka primordijalna stabilna društvena zbilja, nego komepleksan i poput gline fleksibilan povijesni proizvod kapitalističke svjetske ekonomije." (Wallerstein, 1987: 387) Drugim riječima, kapitalizam je formirao tlo na kojem su nacije izrastale. I drugi pojavni oblici moderne doveli su do pojave nacionalnih država, na sljedeće načine: sekularizacija je dovela do potrebe da upražnjeno mjesto Boga bude zamijenjeno drugim sakralitetom a to je bila upravo nacija, urbanizacija je omogućila razvijanje svih društvenih struktura neophodnih za postojanje nacionalne države. "Nacija je, dakle, distinktivno moderni fenomen čiji je razvoj nemoguće odvojiti od procesa izgradnje moderne države i demokratizacije politike." (Matić, 2005: 80) Nacionalizam i nacionalna

država jesu moderni fenomeni koji se vežu za nastanak političko-društvene kategorije koja se zove država. Taj period je 19. vijek.

Međutim, postoje mišljenja prema kojima podjela nacija na primordijalne i modernističke nema svoje utemeljenje. "Dualistička logika podjele nacija na moderne i primordijalne isuviše je manihejska, mehanicistička i teorijski upitna." (Filandra, 2012: 132) Jer nacija danas i u modernom dobu ima svoju historijsku ukorijenjenost. Rascjep primordijalnog i modernog, prema ovoj vrsti mišljenja, nije održiv kada govorimo o naciji. Razlog tome je nemogućnost izvođenja nekih društvenih procesa općenito bez njihove ukorijenjenosti u onom prošlom. Tako i u razvijanju društveno-političkih formacija, od plemena preko naroda do nacije i nacionalne države ne može da postoji vakum i da se desi da u jednom povijesnom momentu nastane nacionalna država bez ikakve povezanosti s onim prošlim. Ona je jedna faza razvoja ljudskog društva u njegovom povijesnom hodu. Nacija podrazumijeva društvenu podjelu rada koja je posebno kulminirala u epohi kapitalizma. U takvim procesima, nacija se nametnula kao jedini način očuvanja onog što je historijski utemeljeno a to je kultura².

Sam pojam nacija imao je drugačija značenja tokom povijesti. "Prije 1884. godine reč *nacion* značila je "zajednicu stanovnika pokrajine, zemlje ili kraljevstva", a takođe i "stranca". Sada se, međutim, pojavljuje kao "država ili političko tijelo koje priznaje vrhovne centre zajedničke vlade", a također i kao "teritorija koju je uspostavila ta država sa svojim stanovnicima, koja se s njima smatra cjelinom." (Hobsbaum, 1996: 21-22) Država, jasno određene granice i suverena vlast su najvažniji elementi nacije danas. "Nacionalizam je politički program; bez cilja stvaranja nacionalne države, nacionalizam je od malog interesa ili posljedica. Nacije su djelo nacionalista." (Smith, 2003: 124) Nacija jeste politička kategorija ali u svom osnovu ima kulturu. Kultura se potom politički uokviri u državi. Postoji

¹ Činjenica je da danas u svijetu postoji oko 2000 etničkih zajednica (Žiga, Dozić, 2006:177) a broj država je 249.

² Pored desetina različitih određenja kulture, izdvojit će se jedna a koja je samo jedan pojam: kultura je "način".

više definicija nacije. One se razlikuju po aspektu s kojeg se nacija definiše. “U antropološkom duhu predlažem, dakle, ovu definiciju nacije: to je zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena.” (Anderson, 1998: 17) Ovakav, idealistički pristup naciji, kao njen ključni element, određuje svijest o zajedničkoj ideološkoj podlozi. Svijest o pripadanju istoj, nama zajedničkoj, političkoj zajednici, jeste resurs koji nam daje legitimitet da budemo suvereni.

1.2. Odnos nacionalizma naspram ostalih ideologija

Ljudsko društvo je tradicionalno živjelo u mitovima. Postojali su mitovi o svijetu, kataklizmama, specifičnim mjestima a od 19. stoljeća pojavio se “mit” nacije. Njena obilježja vrlo brzo postaju: himna, grb i zastava. Što je neka nacija veća i moćnija, njen ideološki temelj čini moćniji mit. Ta tri pojma su se povezala u jednom pojmu koji nadilazi sve regionalizme i dotadašnje teritorijalne odrednice. Od starovjekovnih i srednjovjekovnih rascjepkanih carstava i kneževina nastojalo se formirati veći sistem koji nadilazi sve manje oblike vlasti na određenim teritorijama. Monarsi su postali prevaziđeni te se kroz privlačnu ponudu parlamentarne demokratije nastojalo sintetizirati sve manje administrativne jedinice u velike države. To su bile nacionalne države. Od tog momenta, nacionalne države preuzimaju sve društvenopolitičke procese, one su te koje vode ratove, pregovaraju i sklapaju mirovne sporazume. Nadalje, nacionalne države stvaraju određene nadnacionalne sisteme, kao što su, naprimjer, Ujedinjene nacije. U tom momentu, kada se krenulo formirati nadnacionalne institucije, počelo se smatrati da su nacionalne države prevaziđene. Međutim, već su milijarde ljudi čvrsto povjerovali u mit nacije. I ne samo da su povjerovali već i razvili određenu vrstu ljubavi iz koje se rađa pojam domovine. Ovdje jasno treba razlučivati pojam domovine od

pojma političkog sistema. Domovina nije samo teritorija već je to topos gdje se govori, nesmetano, svoj maternji jezik i, ono najbitnije, gdje se čovjek osjeća “kod kuće”. Čovjek se ne može osjećati “građaninom svijeta” odnosno kao kosmopolita. Ako postoje neki društveni subjekti koji za sebe i misle da su kosmopolite, onda ga pripadnici drugih kultura neće kao takvog doživljavati. Čak i kada se preseli, čovjek u konkretnoj drugoj kulturi ne može produktivno da živi društveni život jer nema kulturnih “kodova” potrebnih u svakodnevnoj interakciji.

Krajem 19. stoljeća, kao napredna ideja bila je ideja nacionalizma. Nacionalisti su smatrani društveno-političkom avangardom. Tridesetak godina kasnije, napredna ideja postaje socijalizam te se socijalisti označavaju kao napredni. Danas se naprednom smatra ideja globalizacije a nacionalizam je nešto što je *passee*. Međutim, radi se fikciji i pitanju da li čovjek pristaje na to da mu udaljeni centar moći upravlja svakodnevnim društvenim životom i pravilima ili da taj centar moći bude lokalni. Ali svaka odluka će biti produktivnija dok u njenom donošenju učestvuju oni kojih se ona tiče. Ljudi su po svojoj prirodi više konzervativci jer su skloni htijenju da se stvari dešavaju onako kako su se dešavale i do sada. Određene promjene u tom kontekstu moraju biti stvar društvenog inženjeringa koji se najčešće odvija preko revolucija (primjeri Francuske građanske revolucije, boljševičke revolucije, tehnokratska revolucija...).

Kao i svi pokreti, i nacionalizam je dijete prosvjetiteljstva. Nacija je svoj korijen također našla u prosvjetiteljskom sekularizmu. Ono što do sada nije bilo dovoljno istaknuto jeste da nacionalizam posebnu zahvalnost duguje upravo tom sekularizmu. Nikada se nacionalizam ne bi mogao pojaviti u društvenim uslovima srednjeg vijeka. Čovjeku srednjeg vijeka on bi bio neshvatljiv. Ljudska odanost tada bila je usmjerena ka metafizici dok nacionalizam zahtijeva odanost pozitivnoj kategoriji države. U takvim

uslovima, nacionalizam bi se smatrao herezom. Tek sa slabljenjem utjecaja crkve, stvaraju se uslovi za društveni ugovor, kao pretfaza nastanka države. U nekim uslovima za nacionalizam bi se moglo reći da je svjetovna religija čiji je apsolut država. Ali nacionalizam prihvata i odobrava religiju samo kao subordinirani pojam. Bitno je sada istaći da nacionalizam i religija pripadaju različitim formama racionalnosti. Nacionalizam je ideologija, što je druga forma racionalnosti za razliku od religije. Forme racionalnosti, ideologija, religija, filozofija, moral i nauka s različitih aspekata gledaju na čovjeka i svekoliki oblik postojanja uopće. Odlika današnjeg, postmodernog ljudskog društva jeste da sve navedene forme racionalnosti nalaze svoju opstojnost, odnosno nisu isključive. One su komplementarne.

U narednim redovima će se analizirati ideologija nacionalizma (konzervativizma) kroz povijesnu prizmu naspram ideologija liberalizma i komunizma. Počet će se sa indikativnim historijskim događajem. Boljševička revolucija 1917. godine je bila pokušaj spasa od besmisla i “starog režima”. Boljševizam je donio perspektivu i utopiju, a što je po Marskovoj ispovijesti postala nauka koja je bila garancija da će ta utopija da se realizira. Ta utopija se sastojala u intenciji da svi ljudi budu jednaki, te da će svako imati koliko mu je potrebno. Pokazalo se da je to moguće samo ako postoji određeni faktor koji ljudima kroji potrebe. I ta marskistička ideologija je počela s velikim idealima, a završila s prazninom. Pokazalo se da je komunizam zapravo oštra varijanta egalitarizma. Isti učinak imao je projekat konzervativizma a čija je oštra varijanta fašizam, posebno nacizam. Oštra varijanta liberalizma je neoliberalizam koji isključivo insistira na tržištu pri tom uništavajući državu kao ekonomskog činioca.

Niti jedna druga ideologija nije tako moćna i osvajački uspješna kao nacionalizam. Povijest je prepuna argumenata za tu tezu. “Nacionalizam je u svom pobjedonosnom pohodu pregazio suparničke ideologije. Početkom

XX vijeka marksisti su predskazivali kraj nacionalnih podjela; predstojeći pad kapitalizma će najaviti, tvrdili su oni, svijet opšte klase iz raznih država.” (Billig, 2009: 49) Čak pred početak Prvog svjetskog rata, marksistička koncepcija bila je da nikada do tog rata neće ni doći. Razlog tome bilo je uvjerenje da radnici međusobno neće ratovati. Smatralo se da radnici iz Velike Britanije, Francuske, Njemačke, Austro-Ugarske monarhije nikada neće ratovati jedni protiv drugih jer pripadaju istoj klasi. Nacionalnost, kao politički uobličeni kulturni identitet, nadjačava svaku klasnost. Nacionalizam podrazumijeva ideje, načela koja se aktualiziraju u svakodnevnom životu. Njegovi simboli i obrasci interpretacije svakodnevnih događaja mu u tome znatno pomažu. Tu se reproducira njegova moć. Grb, zastava, simboli, himna, zajedničko sjećanje na određene datume, događaje i nacionalne heroje su najčešće upotrebljavani mehanizmi jačanja nacionalizma. Za razliku od drugih ideologija, nacionalizam se većinom samointernalizuje u ljude. Svakodnevno se susrećući s nacionalizmom, ljudi ga lakše prihvataju. Prosječni građani teško da će znati pojedinosti liberalne ili komunističke ideologije, ali će znati šta je za njega njegova nacija. Pogrešna je teza da je 19. stoljeće “zlatno doba nacionalizma”, već je nacionalizam tek u 20. i 21. stoljeću dobio na značaju. Posebno je dobio na značaju zbog globalizacijskih procesa jer se postavio kao, možda i jedina, sila koja je dorasla globalizaciji. Formiranje većeg broja nacionalnih država zahvaljujući postkolonijalnim procesima, Prvi i Drugi svjetski rat, antiglobalizacijski procesi izazvani reaktivacijom nacionalizma su argumenti za navedenu tezu.

Marksisti nisu mogli vjerovati kada su radnici različitih nacionalnosti a iste klase krenuli u mobilizaciju pred Prvi svjetski rat. Iako je njegov uzrok bilo to što je Njemačka posljednjih osamnaest godina devetnaestog stoljeća povećala izvoz za tri puta više nego Velika Britanija, za njegove uzroke uzeli su se nacionalistički

argumenti. “Karl Marx (1818-1883) i Friedrich Engels (1820-1895) bili su savremenici socijalne revolucije koja je uspostavila i razvila kapitalizam kao društvenoekonomski i politički sistem. Oni su savremenici nastajanja svjetske historije zasnovane na svjetskom tržištu. Društvena stvarnost Zapadne Evrope njihovog vremena je obilježena procesom industrijske revolucije, to jest razvitkom i konsolidovanjem kapitalističkog načina proizvodnje i buržoaskim političkim revolucijama. Na tom području buržoazija ističe pored svog klasnog i nacionalni interes. Zapravo, ona pomoću nacionalnog tržišta, nacionalne ekonomije, nacionalne države, nacionalnog jezika i književnosti itd. nastoji da homogenizuje, u funkcionalnom i teritorijalnom smislu, zajednicu – naciju, koja je unutar sebe socijalno, klasno, politički raslojena i polarizovana.” (Janjić, 1980: 30) Sve navedene ideologije su pokušaj zamjene za “palog Boga” a što je proizvod prosvjetiteljstva i racionalizma. Friedrich Nietzsche je prvi filozof koji je govorio o nihilizmu i ustvrdio da je nihilizam rezultat prevrednovanja svih vrijednosti. To prevrednovanje su obavili racionalistička kritika i prosvjetiteljstvo. Veliki projekti, nastali u moderni, koji su bili supstitut za “spas čovjeka”, što se odnosilo na spas individue, prenose se na nivo kolektiva. Nacionalizam se odnosi na spas jedne nacije. Dakle, krize generišu nacionalizam. Nacizam se javio kao “spas njemačke nacije” u period između dva svjetska rata. Program komunizma je “spas čovječanstva”. Program “spasa” u liberalizmu je spas individue i onih koji umiju da se snađu na tržištu. Nacizam ubrzo, već krajem Drugog svjetskog rata, propada. Liberalizam propada još ranije, u periodu između dva svjetska rata, tačnije u Velikoj ekonomskoj krizi 1929. godine. Komunizam propada rušenjem Berlinskog zida 1989. godine. Međutim, nužno je istaći da se ideologije ne mogu do kraja uništiti. One, ne u nekim vremenskim intervalima, odlaze i pojavljuju se. Razlog tome je što se one međusobno hrane.

Marksizam otvara pitanje zajednice i individualnih sloboda a što pogoduje demokratiji i liberalizmu kao tlo za širenje. Nakon komunizma, također, obnavlja se nacionalizam iz razloga što je nacionalno pitanje u komunizmu bilo prigušeno. U konzervativizmu se nacionalno pitanje do kraja afirmisalo ali se ponovo javlja problem socijalne pravde i individualnih sloboda u smislu, recimo, apoteoze smrti (“smisao života je umrijeti za svoju naciju”). Nakon pada egalitarne (komunističke) i konzervativističke ideologije, otvoren prostor dobija liberalna ideologija a koja indukuje probleme zajednice i nacionalne kulture zbog niveliranja istih. “Globalni ekonomski kapitalizam nije ostvariv koliko ni svjetski komunizam”. (Gray, 2002:40) Sve tri ove ideologije, u svojim esktrēmima, rađaju jedna drugu. Međutim, argumentirajući povijesnim činjenicama, ideologija nacionalizma (konzervativizma) pokazala se kao najodrživija.

U jakoj nacionalnoj državi ne mogu se poturiti univerzalističke ideje. Razlog tome je što ljudi ne prihvataju da budu “građani svijeta”. Nacionalna država mora da štiti svoj interes, svoje “dvorište”. Fenomen je da te teze danas izlažu samo “desne” stranke. Iz tog razloga se svakoj pojavi “desnice”, posebno ako dolazi od “ljevice” koja u kandžama sila globalizacije, pripisuje ekstremizam, tako da postoji samo “ekstremna desnica”. Desnoj političkoj orijentaciji se ukida pojam i veza s građanstvom. U toj kakofoniji nerijetko se desnica označi i fašizmom. Međutim, nema argumenta da se neko (pripadnici određene nacionalne države) iz razloga što “drže do svog” i “ne daju na svoje” etiketira fašistima. Čak i onda kada se snaga nacionalne države dokazuje osvajanjem, “moćne bi države mogle protestirati, pa čak i intervenirati protiv nacionalističkih pokreta, ali one će rijetko dovoditi u pitanje središnja načela na kojima se temelje takvi pokreti, budući da su i same izgrađene na istim ideološkim zasadama – nacionalizma.” (Malešević, 2021: 115) Razlog tome jeste i činjenica da se nacionalizam i danas shvata kao normalna i “prirodna”

pojava. Političko uređenje svijeta na način postojanja nacionalnih država osigurava globalni mir. Nerijetko će se i osuditi agresije i ostali vidovi osvajanja drugih nacionalnih država, ali sam princip osvajanja ostaje kao makijavelistički legalan princip u formiranju i jačanju nacionalne države. Osuđivat će se načini osvajanja ali samo osvajanje ostaje kao moguće, bilo da je kulturno ili vojno.

Međutim, ni sama ideologija i ujednačene kulturne prakse nisu bile dovoljne za pojavu nacionalizma. Potrebno je bilo razviti nove instrumente komunikacijskih tehnologija čiji je cilj bio upravo povezati ljude. Takva ideološka i komunikacijska povezanost ljudi zadire u njihove emocije i kreira povezanost koja ima nacionalne, političke i kulturne dimenzije. Upravo one su garant opstojnosti nacionalizma. Ključna tačka razvoja i širenja nacionalizma bio je trenutak kada je nacionalizam iz elitne prešao u masovnu kulturu. Razvojem medija formiran je instrument preko kojeg će se nacionalizam neumoljivo širiti. Općenito masovna kultura, koja se širi masovnim medijima, ima ogromnu moć. Čak toliku da se osvajanja danas vrlo često provode kulturom, a ne ratom. Tri su razloga zašto je masovna kultura tako moćna: 1. ona je sveprožimajuća, što znači da pod njenim utjecajem ljudi danas mogu biti gotovo cijeli dan, 2. ona neprimjetno ulazi u ljudsku svijest te njome ovlada i 3. masovna kultura stvara određenu vrstu ovisnosti. Ovisnost može biti tolika da je na prvim stranicama svog djela "Zdravo društvo", pripadnik Frankfurtske škole, Erich Fromm zaključio da bi nastala "psihoza i neuroza kada bi na sedam dana nestalo novina i radio stanica".³ Privlačnost nacionalizma valja tražiti i u tim zakonima socijalne psihologije. To je uzrokovalo činjenicu da je nacionalizam za neke ljude vrijednost. "Današnja identifikacija ljudi sa nacijom neće nužno prestati usporedno sa slabljenjem nacionalnih država. Ona će, naprotiv, možda postati normalnija i zdravija, orijentirati se prema domenama kulture, sporta i sličnim

mirnijim arenama natjecanja među ljudima." (Pusić, 2002: 71) Vjerovatno kada ni instrumenti sile ne budu kontrolisani isključivo od nacionalne države, ni oružani sukobi neće biti intenzivirani između samih nacionalnih država. Primjer toga jeste postojanje NATO-a, čije članice teško da mogu započeti međusobni rat.

Pretpostavka je da su izrazito multikulturalna društva individualizaciju prepoznala kao način ublažavanja kulturnih razlika i jedinog načina produktivnog društvenog života. Međutim, "u tom povijesno jedinstvenom organizacijskom i ideološkom kontekstu, nacionalizam i individualizacija često podupiru jedno drugo, budući da moderni građani svoju individualnost artikuliraju i realiziraju kroz organizacijske kanale države-nacije." (Malešević, 2021: 285) Nacionalna država, prije svega svojom birokratskom infrastrukturom, dozvoljava i pretpostavlja postojanje raznih oblika civilnog društva kao i garanciju individualnih prava. Preko svoje infrastrukture država garantuje zaštitu istih prava pojedinca. Još više je postmoderni subjekt nacionalistički subjekt. U postmodernom društvu nastao je veći broj nacionalnih država nego u moderni. Raspad carstva, posebno nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, formiranje internacionalnih organizacija kojima je, pored ostalog, cilj i zaštita prava određenih kolektiviteta, doprinijeli su formiranju većeg broja nacionalnih država. Zvuči paradoksalno da su i nadnacionalne organizacije, poput Ujedinjenih nacija, svojim priznanjem omogućile nastanak nacionalnih država. To je postao mehanizam internacionalnog prava pomoću kojeg se formiraju nacionalne države danas.

Nacionalizam je jedina snaga koja stoji na putu globalistima u pokušaju niveliranja kulturnih razlika. Tendencija takvih procesa jeste stvaranje "imperije". Imperija je daleko ambicioznija od imperijalizma, jer pokušava

da kontroliše cjelokupnost života sve do njegovih najnižih nivoa. Imperija može, u ime onoga što je "ispravno", da interveniše bilo gdje u svijetu. Ona vodi "pravedne ratove". Otuda se pravo na vođenje pravednog rata vidi kao prostorno neograničeno – ono obuhvata čitavu civilizaciju. Pravo vođenja rata također je neograničeno u vremenu; ono je permanentno, vječito. Imperija nije zasnovana na sili, već na sposobnosti da predstavi silu u službi onoga što je ispravno." (Ricer, 2012: 423-425) Međutim, *error fundamentalis* imperije jeste što će propasti upravo iz razloga što ne poznaje granicu, tačnije ne može da se zaustavi u osvajanju. Ali baš zato što je imperija, i ne može da se zaustavi. Ona nastoji da od ljudi napravi prosto mnoštvo, a ne građane svojih nacionalnih država ili pripadnike nekog drugog identiteta. Imperiju zanima čovjek kao radnik i rob koji samo materijalno doprinosi. Ona je zasnovna na ideologiji hiperkapitalizma. Imperija prvenstveno osvaja idejom, potom kulturom, a ako krene da gubi utjecaj, slijedi osvajanje oružjem.

Zaključak

Primordijalistički i modernistički pristupi u definiranju pojma nacionalna država međusobno se isključuju. Modernistički pristupi su više argumentirani iz razloga što je nacionalna država i sama produkt moderne i u suprotnosti je sa svim identitarnim formama koje su postojale prije nje same. Nacija je pojam koji je pod djelovanjem dvostruke hermeneutike prošao kroz fenomenološku i pojmovnu evoluciju na način da se formiranjem jedne nadnacionalne institucije, Ujedinjenih nacija, iz kulturološke izmjestio u pravnu dimenziju.

Država je okvir u kojem se nacija razvija i čuva. S druge strane, država svoju puninu dobija nacijom. Njihov odnos je komplementaran. Zaštita

pomenuo jer je djelo pisano 30-ih godina prošlog stoljeća, kada su to bili i dominantni mediji.

³ Pogledati u: From, Erich (1986), "Zdravo društvo", Naprijed/Nolit, Zagreb, Beograd, str. 17. Ovu vrstu medija From je

koju država pruža naciji ogleda se u vojnosigurnosnom, ekonomskom i političkom aspektu. Taj odnos dvosmjernosti je takav da nacija državi daje smisao. Nacionalni identitet nije do kraja isključiv. On u sebe čak uključuje i druge identitete poput etničkog (narodnog), religijskog, zavičajnog, jezičkog, rasnog... On isključuje samo druge nacionalne identitete. Nacionalizam jeste osjećaj pripadnosti svojoj nacionalnoj državi i težnja da se ista izgrađuje i čuva. Njegova snaga leži u smislenom objašnjenju i njegovanju slavne prošlosti u kojoj se nalaze potrebni odgovori za sadašnjost kao i projiciranju još slavije budućnosti. Time nacionalizam postaje iznadvremenska kategorija. Društvena i

politička činjenica jeste da svijet danas postoji kao sistem nacionalnih država i ne nazire se neki novi način društveno-političkog uređenja koji bi bio bar blizu funkcionalan. Političke, ekonomske, zdravstvene i svake druge krize to pokazuju. U periodima kriza svaka nacionalna država čuva resurse prvenstveno za sebe a čak zatvara svoje granice, makar one bile i unutar Evropske unije. Postojanje granica, kulture ("načina...") i građana uvijek će biti garant opstanka nacionalizma i nacionalnih država.

Opravdavajući svoje neuspjehe, lijeve ideologije se vrlo često pozivaju na pogubnost "desnice". Vrlo često se gubi iz vida činjenica da i lijeve ideologije također mogu biti radikalne

i rezultirati zločinima. Ideološki temelj svih ideologija jeste prosvjetiteljstvo, tačnije racionalistički sekularizam. Ono što nacionalizmu daje posebnu snagu jeste svakako njegov ideološki konstrukt, ukorijenjenost u svakodnevnim interakcijama društvenih subjekata i reproduciranje kroz društvene institucije.

Sve ideologije nastale su kao pokušaj zamjene za "palog Boga" na kraju srednjeg vijeka zahvaljujući renesansi i prosvjetiteljstvu te su se iste predočivale kao spas bilo "nacije", spas "čovjeka" ili spas "individue." Međutim, sve tri najveće ideologije: nacionalizam, komunitarizam i liberalizam, u svojim ekstremima zapravo reprodukuju jedna drugu.

Literatura

- Anderson, Benedict (1998). *Nacija: zamišljena zajednica*, Plato, Beograd
- Billig, Majkl (2009). *Banalni nacionalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd
- Filandra, Šaćir (2012). "Bošnjaci nakon socijalizma – O bošnjačkom identitetu u postjugoslavenskom dobu", BZK Preporod, Synopsis, Sarajevo, Zagreb
- From, Erih (1986). "Zdravo društvo", Naprijed/Nolit, Zagreb, Beograd
- Gray, John, (2002). *Lažna zora – Iluzije globalnog kapitalizma*, Masmmedia, Zagreb
- Hobsbaum, Erik (1996). *Nacije i nacionalizam od 1780 – Program, mit, stvarnost*, Filip Višnjić, Beograd
- Janjić, Dušan (1980). *Otvoreno pitanje nacije*, Istraživačko-izdavački centar, Beograd
- Malešević, Siniša (2021). *Zašto je nacionalizam tako moćan? Sociološka analiza*, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb
- Matić, Davorka (2005). *Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?*, Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline, Vol. 14 No. 1-2, Zagreb
- Pusić, Eugen (2002). *Upravljanje u savremenoj državi*, Savremena javna uprava, Zagreb
- Ricer, Džordž (2012). *Savremena sociološka teorija i njeni klasični korijeni*, Službeni glasnik, Beograd
- Smith, Anthony (2003). *Nacionalizam i modernizam – Kritički pregled suvremenih teorija nacija i nacionalizma*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Wallerstein, Immanuel (1987). *The Construction of Peoplehood: Racism, Nationalism, Ethnicity*, Sociological Forum 2(2).
- Žiga, Dozić, Jusuf, Adib (2006). *Sociologija*, OFF-SET, Tuzla

إرفين سيدينوفيتش

العلاقة بين القومية والتكاتف المجتمعي والليبرالية

الموجز

يقارن هذا المقال أكبر ثلاث أيديولوجيات: القومية (المحافظة)، ومذهب التكاتف المجتمعي، والليبرالية. سنقوم في البداية بتحليل الأيديولوجيات الثلاث المذكورة حتى تتمكن من المقارنة بينها. الهدف من البحث هو شرح وتحديد أنماط العلاقة بين الأيديولوجيات المذكورة. يكمن تبرير هذا البحث في حقيقة أن الأيديولوجيات عموماً تحدد العمليات السياسية. وقد كانت هذه الأيديولوجيات الثلاث سبباً لأعظم الصراعات في تاريخ البشرية، حيث تشكل الانقسامات

Summary

INTERACTION OF NATIONALISM, COMMUNITARIANISM AND LIBERALISM

Ervin Sejdinović

In this article, we compare the three largest ideologies: nationalism (conservatism), communitarianism, and liberalism. We will first analyse all the three ideologies in order to compare them later. The aim of the work is to determine the models of interaction of these ideologies. Justification for carrying out this research lies in the fact that it is ideologies that determine political processes in general. These three ideologies were the cause of the largest-scale conflicts in human history. It is ideologies that determined the block divisions of the world.

التكتلية في العالم وفقا للخيارات الأيديولوجية. من المهم الإشارة إلى أن الأيديولوجيات الحديثة نشأت بعد المركزية الدينية في العصور الوسطى وأنها جاءت لتكون الفئة المركزية التي تحل محل المطلق. يتسم التاريخ الاجتماعي والسياسي الحديث بحركة وتأثير متموج ومتبادل بين أيديولوجيات المحافظة والتكاتف المجتمعي والليبرالية. بل إن هذه الأيديولوجيات ذاتها مركبة ولها أشكال مختلفة، وتترابط فيما بينها في نفس المصدر، وهو التنوير. كانت فكرة القومية في أواخر القرن التاسع عشر هي الفكرة التقدمية وكان القوميون يُعتبرون الطليعة الاجتماعية والسياسية. وبعد ثلاثين عاما، أصبحت الاشتراكية هي الفكرة التقدمية، ووصف الاشتراكيون بالتقدميين. واليوم الفكرة التقدمية هي فكرة العولمة والقومية. إن الأيديولوجيات الثلاث الأكبر: التكاتف المجتمعي والمحافظة والليبرالية تنتج بعضها البعض. هذا البحث ذو طابع داخلي واجتماعي، تُستخدم فيه عدة طرق مميّزة للبحث الاجتماعي، ولكن في المقام الأول تأتي الطرق التحليلية: التحليل، والتجريد، والتخصص، والطرق التركيبية: التوليف والتخصص والتعميم. وتكمن الأهمية الاجتماعية للبحث في حقيقة أن الأيديولوجيات هي التي شكلت العمليات الاجتماعية في القرون الخمسة الأخيرة تقريبا. لذا، إذا فهمنا الأيديولوجيات بشكل أفضل، سوف نفهم بشكل أفضل العمليات الاجتماعية نفسها.

الكلمات الرئيسية: الدولة القومية، القومية، الأيديولوجيا، الليبرالية، التكاتف المجتمعي.

It is important to point out that modern ideologies emerged after the Theocentrism of the medieval age and essentially represent an attempt to substitute the Absolute as the central category. Modern social and political history is marked by tremulous interactions of conservatism, communitarianism, and liberalism. These ideologies in themselves are complex phenomena and tend to assume different forms. The link between these different ideologies is their common origin—the Enlightenment. By the end of the 19th century, the idea of nationalism appeared as a progressive concept. Nationalists were considered socio-political Avangard. Just about thirty years later, socialism emerged as a progressive idea, and socialists, consequently, were perceived as progressive. Globalization is the progressive idea of the present day and nationalism is today something that is *passé*. The three largest ideologies: communitarianism, conservatism, and liberalism, as a matter of fact, produce one another. This research is intra-disciplinary and sociological in character wherein we used a number of methods typical for social study, but primarily analytical methods: analysis, abstraction, specialization, and synthetic methods (synthesis, specialization, and generalization) were used. Ideologies have shaped the social processes in the past five hundred years thus the research in this field has significant social value. Thus a better understanding of ideologies will help in a better understanding of social processes.

Keywords: national state, nationalism, ideology, liberalism, communitarianism